

Karakuş, Melis (2017). "Toplumsal Bellek Bağlamında Mezunların Anlatımıyla Köy Enstitüleri Deneyimi". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 33, s. 719-741.

DOI: 10.21550/sosbilder.285840

TOPLUMSAL BELLEK BAĞLAMINDA MEZUNLARIN ANLATIMIYLA KÖY ENSTİTÜLERİ DENEYİMİ

Melis KARAKUŞ*

Gönderim Tarihi: Ocak 2017

Kabul Tarihi: Nisan 2017

ÖZET

Bu çalışma Türkiye’de 1940-1954 yılları arasında eğitim faaliyetlerini sürdürmüş Köy Enstitüleri’nin bu okullardan mezun olmuş kişilerin belleklerinde bıraktığı izleri ve kültürel kimliklerine etkilerini ele alan nitel bir araştırmadır. Yarı yapılandırılmış formda derinlemesine görüşmeler ve belge inceleme yöntemiyle, mezunların yaşam öykülerinin yönünü belirlemiş Köy Enstitülü olma deneyimini nasıl hatırladıkları araştırılmıştır. Bellek üzerine toplumsal kuramlardan yola çıkan bu çalışmada, bulgular analiz edilirken çalışmanın alt problemleri olan mekânla kurulan ilişki ve alışkanlıklar belleği konularına odaklanılmıştır. Analiz sonucunda özellikle işe dayalı eğitim ile mekânı birlikte üretme tecrübesinin ve Köy Enstitüleri’nde edindikleri gündelik yaşam pratiklerinin anılarda öne çıktığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Köy Enstitüleri, toplumsal bellek, mekân, mekânın üretimi, alışkanlıklar belleği.

Remembering Village Institutes: A Study on the Collective Memory of Graduates

ABSTRACT

This study is a qualitative study investigating how the Village Institutes, the educational institutions operating in rural areas of Turkey between 1940 and 1954,

* Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Bölümü doktora öğrencisi, meliskarakus@anadolu.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 18 Sayı: 33 / Volume: 18 Issue: 33

remembered by their graduates. With semi-structured in-depth interviews and document analysis, how the graduates remember their education experience which gave a certain direction to their life stories. The theoretical background is based on the social theories on memory and this study mainly focuses on the interactions with space and habit memory. As a result of this study it is found out that, production of space during their education years through work based education and daily life practices that the graduates have developed during their school years are the most prominent memories.

Keywords: *Village Institutes, social memory, space, production of space, habit memory.*

Giriş

Hatırlamak, geçmişe ait anıların yaşandıkları halleriyle muhafaza edilerek şimdiye çağrılmasından çok onların yeniden üretilmesidir. Toplumsal bellek kavramının yaratıcısı Maurice Halbwachs'a göre geçmiş, yaşanan an içerisinde, bireyin ait olduğu toplumsal gruplara özgü anlam çerçevelerinin yardımıyla yeniden üretilir. Birey geçmişini her zaman bir topluluğun üyesi olarak, yalnızken bile onlarla paylaştığı ortak düşünceye başvurarak kolektif belleğiyle hatırlar (Halbwachs 1950: 6; Halbwachs 2007: 68).

Hatırlamada gerekli olan, olaya veya olayın bir kısmına dair zihnimizde kesin ve doğru izlerin bulunması değildir. Biz ve diğer tanıklar aynı topluluğun parçası olduğumuz, ortak perspektiflerden baktığımız, toplulukla kendimizi özdeşleştirdiğimiz sürece geçmişimizi hatırlarız. En iyi hatırlanan anıların en kişisel olanlar değil bize ve yakınlarımıza en erişilebilir olanlar olmasının nedeni de budur (Halbwachs 1950: 7-10). Bellek ve hatırlamanın öznesi her zaman tek tek bireylerdir, ama onlar anılarını kurgularken toplumsal anlam çerçevelerine bağımlıdırlar. Bireysel olan, hatırlama anında toplumsal bellekle kurulan benzersiz ilişkidir. Halbwachs'ın ifadesiyle, her bireysel hafıza kolektif hafızaya dair bir bakış açısıdır ve bu bakış açısı kişinin grupta durduğu konuma göre değişir (Halbwachs 1950: 24).

Bu çalışma belleğin toplumsal anlam çerçeveleri ile canlılığını koruması fikrinden yola çıkarak, Türkiye'de özgün bir eğitim

deneyimini paylaşmış ve topluluk bağları kuvvetli bir grubun, Köy Enstitüsü mezunlarının geçmişi nasıl hatırladıklarını araştırmaktadır. Mülakatlar boyunca ifadelerinde ortaya çıkan şekilde çok yönlü ve üretime dayalı eğitim alarak kendi kendine yeten bir yaşam alanı inşa eden mezunların tanıklıkları, bugün toplumun hafızasında önemli bir yeri olan ve halen tartışılan bu eğitim kurumlarının farklı yönleriyle nasıl deneyimlendiğini ortaya koymaktadır. Eğitim sistemi üzerine mesleki değerlendirmeleriyle sınırlı kalmadan, yaşamlarının her anına etkisi olmuş ortak deneyimlerini onların gözünden aktaran bu çalışma, Köy Enstitüleri alanında daha önce mezunlarla yapılmış nitel araştırmalardan ayrılmaktadır.¹ Ayrıca, Türkiye'nin yakın tarihinde, büyük çapta toplumsal dönüşümlerin yaşandığı bir dönemin tanıkları olan Köy Enstitüsü mezunlarının yaşam öyküleri disiplinler arası bir alan olan bellek çalışmalarına da önemli bir katkı sunabilir.

Köy Enstitüleri'nin Kuruluşu

Köy Enstitüleri 1930'lu yılların ikinci yarısında nüfusun yaklaşık yüzde 80'ini oluşturan köylerin öğretmen sorununu çözmek, okullaşma oranını yükseltmek, eğitim yoluyla toplumu canlandırmak amacıyla tasarlanmış kurumlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında, toplumsal değişimin kentlerle sınırlı kaldığı kırsal kesimin eğitim, ekonomik kalkınma, toplumsal yaşam yönünden gelişmediği gözlemlenmiştir. Köylerin kendilerini dış dünyaya bağlayacak ulaşım ve iletişim yollarından mahrum olması, ciddi düzeyde altyapı yetersizlikleri şehirden gelen öğretmenlerin eğitim yılı tamamlanmadan köyü terk etmelerine neden olmaktadır. Bunun üzerine köyde kalıcı olacak, tarla sürme, hayvan yetiştiriciliği, yapı-inşaat gibi konularda becerikli, köylüye faydalı olabilecek şekilde yeni bilgilerle yetişmiş bir öğretmen profili yaratılmak istenmiş ve Köy Enstitüleri, İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un Milli Eğitim Şurası'nda

¹ Bkz. F. Susar Kırmızı, (2015), A. R. Erdem (2013), Erdem, Kıran, Kırmızı (2011), Nural, Atagün, Bayraktar (2007)

sunduğu raporun 17 Nisan 1940'ta Meclis tarafından onaylanarak yasalaşmasıyla kurulmuştur (Türkoğlu 2000: 164).

Kırsalda yaşama geçecek yeni eğitim sisteminin mimarı İsmail Hakkı Tonguç'un henüz Enstitüler tasarı aşamasındayken İç Anadolu gezilerinin ardından yayınladığı gözlemlerinde, köy mekânı tarif edilirken coğrafyanın ve fiziksel koşulların toplumsal yaşantıyı belirleyiciliği öne çıkar. Bu yüzden yaşam düzeyi bakımından köyü kente yakınlaştırmamanın yolu olarak düşünölmüş Köy Enstitüleri tasarlanırken, köylünün fiziksel çevrenin zorluklarıyla baş etmesinin yeni yollarını bulmanın toplumsal değişmenin bir öncülü olarak kabul edildiği söylenebilir.

Türk köylüsünün yüzyıllardır toprakla, ormanla, denizle suyla savaşı vardır. Bunlarla iç içe yaşar. Gerek güçlükleri yenmede, gerekse doğayı değiştirmede en ilkel yöntemlerle çalışmakta verim alamayınca kaderciliğe kapılmaktadır." (Tonguç 1938, aktaran Türkoğlu 2000: 137)

Yirmiden fazla köy gezdik, evlerin sayısı on beşi geçmeyen ıssız, kenarları sulak, çayırılık ama tek ağacı olmayan köyler korkunç bir tekdüzeliğin içinde bunalıp kalmışlardı... Bu köyleri gezerken pek az insana rastladık. Derin, azgın denizlerin karşısında varlıkları ortadan silinen insanlar gibi bozkır halkı da onun korkunç boşluğu içinde silinip gitmişti... (Tonguç 1939, aktaran Türkoğlu 2000: 126)

Coğrafyanın boşluk olarak algılanması orada kurulacak yeni okulların fiziksel varlıklarıyla ve gerçekleştirecekleri üretime dayalı yaşamla mekânı dönüştürecek bir hareket olarak kurgulandığının bir göstergesidir. Henri Lefebvre, Mekânın Üretimi'nde bir topluluğun mekânın belli bir kesiti üzerindeki etkinliğinin mekânı yarattığından söz eder. Topluluk ve mekân arasındaki diyalektik etkileşim, topluluğun ona hâkim olarak ve ona sahip çıkarak kesin bir şekilde üretmesiyle sonuçlanır (Lefebvre 2014: 67-68). Oğuz Işık da insan eyleminin içinde gerçekleştiği mekândan bağımsız anlaşılamayacağından, mekânın insan eylemiyle yaratılmasının yanında toplumsal ilişkilerin de mekânsal olarak örgütlendiğinden bahsederek Lefebvre'in sözünü ettiği etkileşimi vurgular (Işık 1994: 20-21).

Köy Enstitüleri 21 bölgede, şehirlerden uzak, köylerin yakınında, devlete ait boş ve işlenmemiş arazilerde kurulmuştur. Eğitim-öğretim etkinlikleri her enstitünün kurulduğu coğrafyanın özgül koşulları dikkate alınarak planlanmıştır; bölgeye göre tarım, bağcılık, balıkçılık, arıcılık gibi faaliyetler düzenlenmiştir. İşlenmemiş toprakların seçilmesinin nedeni, yapılacak müdahalelerle yaşıntıyla gelişen bir mekânı kurmak ve çevre köylere örnek olmaktır. Kentlerden uzak olmalarının nedeni de kırsal yaşam koşullarının yarattığı sorunlara yine kendi koşulları içinde sağlıklı çözümler üretebilmektir (Türkoğlu 2000: 187). Yapılan görüşmelerde mezunların anlatımlarında öne çıkan, kendi gıdalarını üretmek, içme suyunu getirmek, kullanacakları binaları inşa etmek, elektrik üretmek gibi faaliyetler bu mekânların seçilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Enstitülerin bir ağ halinde tasarlanan noktalarda demiryolu ve karayoluna yakın olma vurgusuyla inşa edilmiş olmaları hem kendi aralarında iletişimi ve malzeme aktarımını sağlamak gibi pratik nedenlerle hem de cumhuriyet ilkelerini bütün ülkeye yayma hedefi gibi ideolojik bir fikrin mekânsal karşılığı olarak düşünülebilir.

Köy Enstitüleri'nde, özellikle 1940-1947 yılları arasında öğrencilere matematik, tarih, coğrafya gibi kuramsal derslerin yanında kültür dersleri, tarım dersleri ve demircilik, marangozluk, inşaat alanlarında iş eğitimi verilmiş, böylelikle öğretmen adaylarına “kendi kendinin yönetimi” ve “iş içinde çalışmanın önemi” aşılacak istenmiştir (Makal 2005: 55). Ayrıca serbest okuma saatleri, müzik dersleri, tiyatro temsilleri ile eğitim programı öğrencileri okumaya ve genel kültüre yönlendirir. Köy Enstitüsü mezunlarından yazar Mahmut Makal'a göre öğrenci gruplarının eşit bir şekilde nöbetleşe görevlendirildiği temizlik işleri, tarım uygulamaları, inşaat işleri ve bu çalışmaların sonunda yine öğrenciler tarafından yapılan eleştirel değerlendirmeler, eğitimin öğrencilere “tam kişilik” kazandırma hedefini gösterir. Fiziksel kuvvete dayanan işlerle zihinsel aktivitelerin eş zamanlı gerçekleşmesinin, köydeki okumuş olanın işe el sürmeyeceğine dair yaygın inancı da sarstığı belirtilir.(Makal 2005: 57-58; Türkoğlu 2000: 170). Bu eğitim anlayışı hem öğrencilere hem de

onların mezun olduktan sonra gidecekleri köylere yeni bir kültürel yaşantı ve alışkanlıklar kazandırmanın adımı olarak düşünülmüştür.

Çalışmanın Amacı

Çalışma, mezunların Köy Enstitüsü yıllarını bugün nasıl hatırladıklarını ve geçmiş yaşamlarını belleklerinde nasıl yeniden kurguladıklarını görmeyi amaçlamaktadır. Mezunların geçmişleriyle ilgili anlatımlarından yola çıkarak mekânla kurulan ilişkiyi ve okulda geliştirdikleri alışkanlıkların yaşamlarına etkisini ortaya koymak çalışmanın alt amaçlarıdır. Bu alt problemler belirlenirken, belleğin toplumsal yapısı üzerine kuramsal çalışmaların, bir grubun geçmişinin bugüne aktarılmasında mekân ve bellek arasındaki ilişkinin ve alışkanlıkların belleğin rolünü vurgulaması göz önüne alınmıştır. Köy Enstitüleri eğitiminin özgün nitelikleri de çalışmanın bu sorular etrafında şekillendirilmesini uygun kılmıştır. Okulların bulunduğu yerleşkeyi birlikte inşa eden, eğitime başladıkları anda ev yaşamında alışık oldukları yaşam tarzından hızlı ve keskin bir geçiş yaşayan öğrencilerin, bu konudaki tecrübeleri ve tecrübelerini bugün değerlendirme şekilleri önemlidir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Çalışmada nitel araştırmanın fenomenolojik modeli kullanılmıştır. Her mezunun farklı bir hikâyesi olduğundan, geçmişini özgün bir bakış açısı ile değerlendirdiğinden bu model seçilmiştir. Köy Enstitüleri mezunlarının anlatımlarına yer veren yayınlanmış sözlü tarih çalışmaları, söyleşi kitapları veya mezunların kitaplaştırdığı anı derlemeleri de bu anlamda değerli kaynaklardır. Ancak bu çalışmada geçmişin canlı belleklerinde bugüne nasıl taşındığını birinci elden araştırmak amaçlanmıştır. Makalenin başında değindiğimiz Halbwachs'ın düşüncesini anımsarsak, geçmiş hatırlanırken şimdi içerisinde, bireyin ait olduğu toplumsal gruplara özgü anlam çerçevelerinin yardımıyla yeniden üretilir. Bu bakımdan, aynı olayı

kolektif hafızaları ile benzer bir bakışla değerlendiren mezunların anlatımları onların bu ortak deneyime kattıkları kişisel anlamı ve yarattıkları özgün hikâyeleri de yansıtır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Zaman kısıtlılığından dolayı öncelikle Eskişehir’de ikamet eden Köy Enstitüsü mezunlarına ulaşmak amaçlanmıştır. Yaşam öykülerini detaylı bir biçimde anlattıkları görüşmeler süre bakımından değerlendirildiğinde katılımcı sayısı sınırlı tutulmuştur. Öncelikle iki mezunla görüşme yapıldıktan sonra onların verdiği isim ve iletişim bilgileri sayesinde diğer katılımcılara ulaşılmış, kartopu yöntemi izlenmiştir.

İsimlerinin paylaşılması konusunda bir sakınca görmediklerini belirten mezunların bilgileri yaşları, doğdukları köy, mezun oldukları Köy Enstitüsü’nün adı ve eğitim aldıkları yıllar aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

İsim	Yaş	Okulu	Eğitim Dönemi	Bölge-Şehir-Köy
Abdullah Sakarya	92	Çifteler Köy Enstitüsü	1940-1944	Ankara-Polatlı-Sazılar Köyü
İlyas Küçükcan	84	Çifteler Köy Enstitüsü	1945-1949	Eskişehir-Seyitgazi-Büyükdere Köyü
Muharrem Kubat	83	Çifteler Köy Enstitüsü	1949-1954	Afyon-Emirdağ-Güveççi Köyü
Ahmet Öztuna	87	Çifteler Köy Enstitüsü	1940-1944	Romanya göçmeni Eskişehir-İmişehir Köyü
Şükrü Adak	91	Çifteler Köy Enstitüsü	1940-1944	Romanya Göçmeni Eskişehir-Mahmudiye-İsmetpaşa Köyü

Ömer Faruk Diril	1925- 2003	Hasanoğlan Köy Enstitüsü	1940- 1944	Romanya Göçmeni Ankara-Polatlı-Üçpınar Köyü
---------------------	---------------	-----------------------------	---------------	---

Tablo: Görüşmecilerin mezun oldukları Köy Enstitüsü ve öğrenim yılları

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın saha araştırması 2016 yılının Kasım ve Aralık aylarında tamamlanmıştır. Eskişehir’de ve Polatlı’da yaşamını sürdüren Çifteler Köy Enstitüsü mezunu beş emekli öğretmenle yarı yapılandırılmış formda, derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan sorular, Köy Enstitüleri’ne başlamadan önceki yaşam, Köy Enstitüleri’ndeki eğitim yılları, alınan eğitimin mezuniyet sonrası yaşama yansımaları şeklinde üç ana tema etrafında tasarlanmıştır. Okul yıllarının hem kişisel yaşamlarında hem de köy yaşamında bıraktığı izlerin etkisini onların gözünden ortaya koymak için bu tür bir dönemleştirme uygun görülmüştür. Görüşmeler, en kısıtı 1,5 saat ve en uzununu 3 saat olmak üzere ortalama 2 saat sürmüş ve ses kaydı alınmıştır. Mülakatlar kimi zaman katılımcıların evlerinde kimi zaman da çalışmalarını sürdürdükleri dernek binalarında ve kültür evlerinde gerçekleşmiştir.

Bugün hayatta olmayan, Hasanoğlan Köy Enstitüsü’nden mezun bir öğretmenin de yayınlanmamış anı defteri incelenmiştir. Bellek üzerine bir çalışma açısından bu veri çeşitlemesinin özel bir faydası olmuştur. Beş mezunla yapılan mülakatların büyük bölümü, yaşamlarının belli dönemlerini yukarıda değinilen temalar çerçevesinde ve kendilerine sorulan sorulara yönelik olarak anlatmalarıyla gerçekleşmiştir. Böylelikle katılımcıların anımsama süreçlerine istemeden de olsa müdahale edilmiştir. Ancak diğer mezunun, emeklilik yıllarında tutmaya başladığı anı defterinin onun günlük yaşamının doğal

seyrinde geçmişiyile kurduğu ilişkiyi, anılarını kendiliğinden hatırlama şeklini yansıttığı söylenebilir.²

Veri Analizi

Mezunlar yaşam öykülerini ve özgün deneyimlerin paylaşırken 1930’lu ve 1940’lı yılların başlıca tarihsel olaylarının Anadolu’daki yansımalarına sık sık gönderme yapmışlardır. Bu nokta iki dünya savaşının etkisi, küresel çapta yaşanan ekonomik kriz ve Balkanlar’dan gelen göçlerle toplumsal değişimin çok hızlı gerçekleştiği bir dönemin canlı tanıkları olmalarının etkisi olarak yorumlanabilir. Anılarında toplumun hafızasında yer etmiş olaylarla kişisel deneyimler iç içe geçmiştir.

Yöntem bölümünde yer alan tabloda görüleceği gibi mezunlar, Eskişehir, Afyon ve Ankara’ya bağlı farklı köylerdendir. Köyleri anlatırken “Bizim yörük köyü demoktrattır”, “Kırım göçmenlerinin olduğu aydın bir köy”, “Ova kesiminde sosyo-kültürel durumu Anadolu kırsalı ortalamasının üzerinde bir köy”, “Romanya’dan gelen göçmenler için devlet tarafında tahsis edilmiş yeni bir köy”, “Çerkez ve Romanya göçmeni ailelerden oluşan bir köy” gibi ifadeler kullanmışlardır. Köylerin o dönemki toplumsal yapısına dair bilgi veren bu tanımlamalar, Köy Enstitüleri projesinin Eskişehir çevresinde başlatılmış olmasının nedenini de yansıtır; anlattıklarına göre özellikle Romanya’dan ve Bulgaristan’dan gelen ailelerin yetişkin fertleri okuma yazma bilen eğitime önem veren kişilerdir ve bu durum bölgede Köy Enstitüleri’nin hızlı bir şekilde benimsenmesini sağlamıştır. Yine de katılımcıların köyleri arasında farklılıklar, özellikle okullaşma ve ekonomik durum açısından dağ köyü ve ilçeye yakın ova köyleri arasındaki eşitsizlikler, yaşam deneyimlerine ve enstitü yıllarını

² Toplumsal bellek üzerine yazında sözlü tarih çalışmalarına getirilen ortak bir eleştiri, bu çalışmaların yapay bir hafıza dökümü sunuyor olmasıdır. Bu eleştiriye göre, tanıkların geçmişlerine dair sözlü anlatımları kayıt altına alınırken kendiliğinden hatırlanan bir yaşantının, iradi ve düzenlenmiş bir şekilde aktarımı araştırma nesnesine yabancı bir biçim dayatmaktadır (Nora 2006, Connerton 2014: 37).

değerlendirme biçimine yansımıştır. Ayrıca Köy Enstitüsü'nde farklı dönemlerde okumuş olmaları da, özellikle eğitim sisteminin 1947'den sonra değişmeye başlamasından dolayı yaşam tecrübelerine yansımıştır.

Enstitü Öncesi Köy Yaşamı

Görüşmecilerin köydeki ilk çocukluk yıllarına dair anılarında en belirgin ortak noktalar derin yoksulluk ve zorlu yaşam koşullarıdır. Köylerinin Yunan işgalini yaşamış bölgede yer alması, anlatılarına köy mekânının tahrip edildiği, harabeye döndürüldüğü, gıda maddelerinin, ekinlerin, hayvanların yağmalandığına dair ifadelerle yansımıştır. Köyün bu yokluk durumunun onların çocukluk dönemi olan 1930lu yılların sonuna kadar devam ettiğinden bahsetmişlerdir. Çalışma grubundaki beş mezun da ilkokula başlamadan önce çalıştıklarını, ailelerine ait tarla olmadığından geçimlerini sağlamak için köyün ağasının ya da akrabalarının tarım ve hayvancılık işlerinde ırgatlık yaptıklarını ifade etmişlerdir. 1944 Çifteler Köy Enstitüsü çıkışlı Ahmet Öztuna ırgatlık yaptığı günleri anlatırken “Romanya’dan Eskişehir’e göç ettiğimiz yıl 5 yaşındaydım. Bir ağanın yanında çalışmaya başladım. Koyunlarına bakıyordum. Geceleri ahırda koyunlarla birlikte yatıp su içmelerini izlerdim. Üzerimde keneler gezerken ne zaman öleceğim diye beklerdim” der. Abdullah Sakarya da o dönemde Anadolu’da ilkokul bitirmenin bugün üniversite bitirmekten zor olduğunu söylerken, ilkokul mezunu olabilmek için küçük yaşlarda ailesinden ayrıldığını, üç köy değiştirdiğini anlatır, “Köyde okul yok. 9 yaşında birinci sınıfa gittim Polatlı’ya, yalnızdım. Annem babam köyde kalmıştı. İlkokulu bitirene kadar onun bunun yanında sığıntı olarak kaldım.”

Mezunlar çocukluk yıllarını anlatırken köy yaşamında deneyimledikleri sağlıksız çevre koşullarına, yetersiz beslenme sorununa sıklıkla değinmişlerdir. Bu noktada makalenin ilk bölümünde yer verilen Köy Enstitüleri’nin kuruluş sürecinde köy mekânına ve yaşantısına yönelik “ıssızlık, edilgenlik, kadercilik” algısının, mezunların çocukluk anılarında yer alıp almadığına değinilebilir.

Özellikle ailelerinin ve diğer komşularının yaşantısını anlatırken köydeki tüm yokluğa rağmen verdikleri mücadeleyi, çalışma hırsıyla yaşamlarını devam ettirdiklerini belirtmişlerdir. Hasanoğlan Köy Enstitüsü mezunu Ömer Faruk Diril şöyle anlatır: “Babamla birlikte Üçpınar köyünden kum taşımaya başlamıştık. Günde iki sefer rahat yapabiliyorduk. Bizde çalışma hırsı mevcut idi. Annem ve ablam eve dokuma tezgâhı kurdular, pala dokuma işinden gelir kazanmaya başladılar.” (Ömer Faruk Diril, anı defteri)

Bazı görüşmeciler, kadercilik ve kabullenmeye karşı ailelerin yeni açılan Enstitüleri çocuklarına daha iyi bir yaşam sağlamanın tek olanağı olarak gördüklerini, geçimlerini sağlamak için çocuklarının çalışmasına ihtiyaç duysalar da onları gönüllü olarak bu okula gönderdiklerini ifade etmişlerdir. Enstitülerin köy çocuklarını tekrar köyde görevlendirilmek üzere öğretmen veya sağlık elemanı olarak yetiştirmesi ve 20 yıllık zorunlu hizmet maddesi ile onları köye bağlı kılmanın yasal koşullarını düzenlemesine rağmen bu okulların gördüğümüz mezunların aileleri tarafından zorlu kırsal yaşamdan bir çıkış yolu olarak görülmesi düşündürücüdür. Bunun sebebi, mezunlara göre o günlerde ilkokulu bitiren köy çocuklarının okuması ve meslek sahibi olması için başka seçenek olmamasıdır. İlyas Küçükkan ekonomik durumları görece iyi olan ailelerin çocuklarının da kırsalı terk edip şehir yaşamına uyum sağlamasının kolay olmadığını ağabeyinin yaşadığı deneyimi örnek vererek anlatır. Babasının ağabeyini Eskişehir’de bir liseye kaydettirdiğinden, ancak okulda sadece belleğe dayalı ezberci eğitim olduğundan, bilgilerin bir köy çocuğunun dünyasına hitap etmediğinden ve öğretmenlerin de köy çocuklarını hor gördüklerinden dolayı ağabeyinin iki sene sonunda köy döndüğünden bahseder.

Enstitü öncesi dönemde yaşadıkları yokluk tecrübeleri, görüşmecilerin gittikleri okul mekânını “yeni bir yuva”, “rahata kavuştukları yer” olarak algılamalarına neden olmuştur. Zor doğa şartlarında işe dayalı eğitim ilkesini uygulamaya koyan, su, ısınma, elektrik gibi altyapı hizmetlerinin öğrencilerin çalışmasıyla sağlandığı

enstitüleri bu şekilde algılamaları o dönemde Anadolu köylerinde yaşanan yoksulluğun boyutları hakkında da ipucu vermektedir.

Çocukluk yıllarında ortaya çıkan diğer bir ortak nokta da göç hikâyeleridir. Eskişehir çevresi 1930'lu yıllarda Romanya'dan, Bulgaristan'dan göç edenlerin yoğunlukla yerleştirildiği bir bölgedir ve çalışma grubundaki mezunlardan üçü de Romanya kökenlidir. Anılarını aktarırken o dönemde küçük yaşta olmalarına rağmen zorlu koşullarda gerçekleşmiş göç hikâyelerini tüm canlılığıyla yansıtmışlardır. Örneğin anı defterini incelediğim Ömer Faruk Diril, Romanya'dan göç sürecinde yaptıkları iki hafta süren gemi yolculuğunu, bulaşıcı hastalıkların gemide yayılmasını, karaya çıkmadan önce başka göçmenleri taşıyan gemilerin yoğunluğundan Tuzla açıklarında 3 gün bekletildiklerini gıdasız, susuz kaldıklarını anlatmaktadır. Aynı zamanda her iki ülkede de “göçmen çocuğu” olmanın kendisine hissettirdiklerinden bahsetmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonunda köyde kıtlık olunca Romanya'daki akrabalarımızın yanına göçmüştük. Ben 6 yaşındayken. Amcamlara hizmetkâr olmuştuk. Tarlaya çift sürmeye giderdik. Adımızı göçmen koymuşlardı, çok zaman beni “göçmen çocuğu” diye çağırırlardı (...) İkinci Dünya Savaşı çıkınca Türkiye'ye dayımların yanına köye döndük. Dayımın tarlasında çift sürme işine gitmeye başladım. Annem beni alıp çifteler köy enstitüsünün bulunduğu Mahmudiye ilçesine götürdüğünde sınava tabii tutuldum. Biraz Romence ve ana dilim olan Tatarca'dan başka dil bilmediğimden çok mahcup olmuştum. (Ömer Faruk Diril, anı defteri)

Okul Yılları: Eğitim Anlayışı Yaşantıyı ve Mekânı Birlikte Kurma Deneyimi

Mezunlar, Köy Enstitüleri'yle tanışma ve kayıt olma sürecini net bir şekilde hatırlayarak, tüm detaylarıyla anlatmışlardır. Onları enstitüye yönlendiren ilkokul öğretmenlerini ve birlikte okula kaydoldukları arkadaşlarını isimleriyle soyadlarıyla belirtmişlerdir. Görüşmecilerden çoğunun köylerine kilometrelerce uzaklıktaki Çifteler Köy Enstitüsü'ne akrabalarının veya diğer köylülerin desteğiyle gidiş yolculukları hafızalarında canlılığını korumaktadır. Okula başladıkları günün tam

tarhini, okul numaralarını, kaydoldukları sınıf şubesini net bir şekilde aktarmışlardır. Köy Enstitüsü'ne adım attıkları günü bu kadar ayrıntılarıyla hatırlamalarının sebebi bugünden baktıklarında o anı hayatlarında bir dönüm noktası olarak algılamalarıdır. Bu duyguyu “Yeni bir dünyaya açılmanın sevinci yaşıyorduk” şeklinde ifade eden İlyas Küçükcan'ın ilk güne dair izlenimlerinde okul mekânı ve yaşantının ilişkisi, sözlerine yansır; “Enstitüye gittiğim ilk gün çok güzel bir bahar günüydü. 1945 Mayısının 9. günüydü o günü hiç unutmam çünkü bir gün evvel Almanya kayıtsız şartsız teslim olmuştu. Enstitüde her yer insan kaynıyordu. O çayırliklar, kırmızı kiremitli bina... O günkü faaliyeti hiç unutmuyorum. Boz elbiseler içindeki kızlı erkekli öğrenciler ağaçların altında mandolin çalıyorlar, bazıları kitap okuyorlardı.”

Gündelik hayatın her anının eğitim programına göre düzenlendiği bir yaşayışa geçiş Köy Enstitüsü öğrencilerinin öncelikle zaman algısını değiştirmiştir. Bu değişim gördüğümüz mezunların anlatımlarına da yansımıştır. Örneğin, Köy Enstitüsüne girmeden önceki döneme ait bir anısını anlatırken doğanın akışına bağlı döngüsel zaman anlayışı, bir mezunun “Okula kabul edildiğimi bostan beklerken öğrendim, demek ki yaz, temmuz ayları” ifadesinde görülebilir. Enstitüde geçirdikleri bir günü anlattıklarında ise mezunlar genellikle yaptıkları etkinliklerin sıralı bir şekilde, saatiyle anlatmışlardır; “Saat 6'da kampanalar vurur sıraya girerdik, kahvaltıdan sonra mütalaa saatimiz olurdu, saat 8'de dersler başlar, kimi atölyelere, tarım bahçelerine, kimi dersliklere dağılırdı”. Zamanın topluluk yaşantısına özgü bir şekilde bölünmesi ileride de değinileceği üzere bugüne taşınan alışkanlıklarda da kendini gösterir.

Hemen sıraya girdik. Kayıt olduk. Yeni elbiseler, çamaşırlar verdiler ve bizi hamama gönderdiler. Sonra öğretmen bize okulu gezdirdi. Laboratuvarları, işlik atölyelerini, resim atölyelerini gördük. Benim en çok dikkatimi çeken laboratuvar oldu. Öyle bir şey görmemişim o güne kadar, belki o zaman şehirlerin bir kısmında bile yoktu ama köy enstitüsünde vardı. Bir de akasyaların altında yediğim ilk yemeği unutamam. (Muharrem Kubat, 03.12.2016)

Okulun ilk gününe dair temizlik ve tuvalet eğitimi, masada yemek yeme alışkanlığı kazandırılması gibi anılar mülakatlarda öne çıkmıştır. Antropolog Paul Connerton'ın toplumsal bellek üzerine kuramsal tartışmasında belirttiği gibi geçmiş yaşantılar alışkanlıkların devam ettirilmesiyle taşınır. Alışkanlık edinme de otomatik bedensel pratiklerle ilişkilidir (Connerton 2014: 59-65). Görüşmeler alışkanlık ve bellek arasındaki bu ilişki ile değerlendirildiğinde Köy Enstitüleri'ndeki ilk günlerinde öğrencilerin yeni bedensel pratikler geliştirmiş olmaları önemlidir. Özellikle okula vardıkları gün henüz hiçbir etkinliğe katılmadan, ilk olarak üzerlerindeki kıyafetlerin teslim alınarak, yeni kıyafetlerin verilmesi ve yıkanma aşamaları, geride bıraktıkları köylerindeki yaşamlarından yeni ortamlarına keskin bir geçişin işareti olarak yorumlanabilir. Okul kıyafetleri, iş yaşamına uygun boz renkli uniformalar olarak tarif edilmiştir. Giyimde değişim, öğrenciler arasındaki eşitlik düşüncesini pekiştirmek için uniformaların giyilmesi, hatta işe dayalı eğitimden dolayı zaman zaman öğretmenlerin ve müdürün de benzer uniformaları giymesi, yeni bir yaşam tarzının ve anlayışın sınırlarını çizmektedir. İlyas Küçükcan bu yeni yaşama geçişi “Öğrenci olduk, küme yaşantısına geçtik” şeklinde dile getirmiştir. Küçükcan'ın bu ifadesi de kolektif belleğin alışkanlıklar belleğiyle ilişkisini yansıtır. Zira görüşmecinin algısında yeni alışkanlıkların edinilmesi topluluk yaşamına geçişin gereklilikleriyle özdeşleşmiştir. Türkoğlu da bu uygulamayla hızlı bir eğitimsel etkinin ve yeni davranışlara etkili bir biçimde geçişin sağlandığını belirtir (Türkoğlu 2000: 380).

Küme yaşamına geçme aynı zamanda ortak bir kimliğin inşası olarak değerlendirilebilir. Jan Assmann'a göre ortak kimlik veya biz kimliği bir grubun yarattığı ve üyelerinin özdeşleştiği imgedir. Ortak kimlik söz konusu bireylerin özdeşleşmeleriyle ilgili bir konudur. Dolayısıyla kendi başına bir ortak kimlikten söz edilemez; ancak kendini bu kimlikte tanımlayan bireylerin varlığı ölçüsünde ve onların düşüncesi ya da eylemi bu kimlikten etkilendiği ölçüde bahsedilebilir. Bireyin topluluğa aidiyetinin bilinçlilik düzeyine çıkarılması ve

özdeşleşmenin gerçekleşmesi de, gruba girme anının törenselliğiyle sağlanabilir (Assmann 2015: 140-142). Yeni gelen her öğrenci grubunun öğrenci başkanının rehberliğinde toplu halde kıyafet değişimi, temizlik ve okul turu aşamalarından geçmesi okula kabul edilme sürecinin törenselleştirilmesi olarak Assmann'ın biz kimliğinin inşası hakkındaki düşünceleri ışığında yorumlanabilir.

Gündelik yaşam, bedensel alışkanlıklardaki değişim tüm görüşmelerin ortak noktası olurken, 1940-1944 yıllarında eğitim görmüş mezunların anılarında öne çıkan bir deneyim de okuldaki alt yapı ve inşaat çalışmalarındaki görevleridir. Bu çalışmalar kuramsal bilgiyle uygulamalı eğitimin birleştiren pedagojik bir ilkeye dayanmasının yanında, pratik bir zorunluluktan doğmuştur. Mezunlardan Şükrü Adak'ın da ifade ettiği gibi, özellikle ilk yıllarda, köylerde bir an önce okullaşmayı sağlamak, yeni öğretmenleri köylerine yerleştirmek için çok sayıda öğrenci alınmış ve okul mevcudu arttıkça yeni binalar inşa etme, altyapıyı güçlendirme, kanal açma, elektrik üretme gibi ihtiyaçlar da ağırlık kazanmıştır. Bu faaliyetlerle öğrencilere mezun olduklarında çalışacakları köylerde de mekânsal dönüşümü gerçekleştirmelerini sağlayacak tecrübe kazandırılması düşünülmüştür.

Mezunların bir kısmı bu uygulamaları, kendi kendine yeten bireyler olarak yetiştirilmelerinin bir göstergesi olarak, “Dersliğin duvarını kendimiz örer, çatısını kendimiz çatardık, kendi yaptığımız sıralarda otururduk” gibi ifadelerle olumlar. Enstitülerdeki bu uygulamaların mezunlar tarafından olumlu hatırlanmasının nedenleri, anlattıkları çerçevesinde, yapılaşma sürecinin her aşamasına dâhil olmaları, çalışma sonunda ortaya çıkan yapının yaşamlarının bir parçası haline gelmesi, kendileri için çalıştıklarının bilincinde olmaları ve çevre köylerden, kasabalardan çalışmalarını izlemeye gelenlerin olması ile değerlendirilebilir. Kuramsal ve kültürel derslerin önüne geçen alt yapı ve inşaat çalışmalarını bazı mezunlar ise zamansız ve güçlerinin üzerinde uygulamalar olarak hatırlamaktadır.

Yatakheden okula 1,5 km var, yağmur da olsa kar da oraya gideceksin sabah akşam. Hepimiz birer ikişer kerpici elimizi arkaya bağlayıp, 1,5 km sırtımızda taşırđık. Paçalarımızı sıvayıp Seyit Suyu'ndan geçerdik. 13 yaşındaki çocuğa kolay iş de değil yani, ama biz onu şarkı türkü söyleyerek şakalaşır mecburen alır getirirdik. 1943te öyle bir kış oldu ki, 4 ay toprak görmedik, donmuş, buz olmuş. Buzun üzerinden kazmayla kazacaksın altından toprak çıkacak. Altındaki toprak da zaten donmuş, çakıllı. Vurdun mu şimşek çakıyor, burayı kirizma yapacaksın. Ben işten korkmam, çocukluğum çalışarak geçti. Kendi köyümde köyün sığırını güttüm, danasını güttüm. Komşu köyde iki sene harmanda, gittim ırgatlık yaptım ama Hamidiye'deki bazı işler bana zamansız gelirdi. (Şükrü Adak, 10.12.2016)

Okul çevresindeki yapılaşma çalışmalarıyla birlikte yeni bir yaşantının da inşa edilmeye başladığı gözlemlenir. Buna tipik bir örnek Çifteler Köy Enstitüsü'ndeki üç katlı bir yemekhane binasının inşaat ustası öğretmenleri Sili Layoş rehberliğinde öğrenciler tarafından yapımıdır. Ömer Faruk Diril anı defterinde, bu büyük binanın duvarının örülmesinden, çatının inşasına, kapı pencerelerinin yapımına kadar farklı sanat dallarında eğitim görmüş öğrencilerin emekleriyle nasıl ortaya çıktığını anlatmıştır: “Makasları birbirine öyle bağladık ki görenler hayretler içinde kaldılar. Hiç direk koymadan tamamen karşılıklı duvarlar üzerinde zapt ederek çatıyı tamamlayıp kiremitlerini döşemiştik.(...) Hedefe ulaşmıştık. Tüm öğrenciler yemeğimizi topluca yemeye başladık, hafta sonlarında da toplantılarımızı ve konferansları yemekhanemizde gerçekleştirirdik”

Görüşülen mezunlardan ikisi Çifteler Köy Enstitüsü'nde okurken bina yapımı için Ankara'da yeni kurulan Hasanoğlan Köy Enstitüsü'ne gittiklerinden, o dönemde eğitimlerini aksatmak pahasına ve yeterli şekilde beslenememelerine rağmen kısa süre içinde öğretmen evi ve idare binasının inşaatını gerçekleştirdiklerinden bahsetmişlerdir.

1941'de açıldı Hasanoğlan. Köyle demiryolu arasında kurulmuştu. Biz oraya inşaat ekibi olarak gittik 54 gün kaldık. Ekim Kasım aylarıydı. Bir ayda bir öğretmen evini inşa ettik. Kerpici ama toprağını da biz kardık taşını da biz ördük. Kerpicini de biz hazırladık. Marangozlarımız kapısını penceresini yaptı, çatısını yaptı. Öğretmeni ailesi ile birlikte

içine oturttuk. Bu sefer ikinci iş olarak büyük bir idare binasının temelini ördük. (Şükrü Adak, 10.12.2016)

Bu alıntıdan gördüğümüz gibi, inşaatlar yapılırken tuğla, kiremit, kireç gibi tüm malzemeler de öğrenciler tarafından üretilir. Ayrıca malzemeyi hangi enstitüden gelen ekip üretiyorsa üzerine onun isminin kazınması enstitülerde yaygın bir uygulamadır. İnşaat dışındaki mesleklerde yetişen, demircilik, marangozluk yapan öğrenciler de ürettikleri araç gereçlerin üzerine isimlerini kazırlar. Örneğin görüşmecilerden 1944 çıkışlı Abdullah Sakarya, bir anısını şöyle anlatır: “İsmet İnönü okula uğradığında demircilik atölyesi kapısında benim yaptığım küreği görüyor, dikkatini çekiyor. Üzerinde adımy soyadımı okuyarak yanındakilere, bu öğrenciyi çağırın, diyor.” Bu anlatımdan, mekân ve nesnelere üzerinde bırakılan izlerin hem geçmişı belgeleme yönünden hem de öğrencilerin çalışmaları sonucunda ortaya çıkan esere kendilerini ait hissetmeleri açısından önemli olduğu görülür.

Çifteler Köy Enstitüsü’nde elektrik üretiminin gerçekleşmesinde görev alan mezunlar süreci tüm teknik detaylarıyla anlatmışlardır. Bu çalışmanın hafızalarında tüm canlılığını korumasının sebebi elektrik üretiminin hem kendi gündelik yaşamlarında hem de yakın köylerde önemli bir dönüşüme neden olmasıdır. Ahmet Sakarya, elektrik ustası olan Macar öğretmenleri Gaspar’ın düğmeye bastığı, okulun ve Hamidiye Köyü’nün çevresinin ışıklandığı anı unutamadığını ifade etmiştir. Ömer Faruk Diril şöyle yazar: “Kanalı bir haftada kazdık. Bendi tutup yaptığımız santral binasına suyu çevirip elektriği okulda ve Hamidiye köyünün sokaklarında bizler yakmıştık. O bölgeye sık sık uğrayıp o yaptıklarımızla mahallinde övünürüm. Dile kolay 1941 yılında bir okul, bir köy elektriklenmiş bu durum tarihe geçmiştir.”

Öğrencilerin çalışmalarıyla hem fiziksel çevreyi hem yaşantıyı değiştirmeye başlamalarının bilincinde olmaları ve bunu bugün tüm canlılığıyla hatırlamaları, bu çalışmanın alt amaçlarından mekân ve bellek ilişkisi ile yorumlanabilir. Ricoeur, mekân ve bellek arasındaki ilişkiyi açıklarken Merleau-Ponty’e göndermede bulunarak beden ve oturulabilir dünyanın bir kesiti olan çevre arasındaki fenomenolojik

ilişkiye dikkat çeker. Alışkanlıklar bedeninin mekânla kurduğu ilişki nesnel değildir, mekân bedene göre deneyimlenir; içeridekinin, dışarıdakinin, yakının, uzağın referans noktası bedendir. (Ricoeur 2012: 170) Bedenin ve çevrenin bu dolaysız etkileşim halindeki varoluşundan “yaşanmış mekân” oluşur. Bunun dışında Ricoeur oturulan mekân ve geometrik mekândan söz eder. Oturulan mekân, inşa etme fiiliyle, yaşanan mekânın geometrik mekân, yani “geometrik parseller” üzerindeki mimari sanatı ile biçimlenişidir. Oturulan mekân aynı zamanda bir anlatı işlevi de görür, farklı dönemleri, farklı yaşama biçimlerini sergiler (Ricoeur 2012: 171). Bu çerçevede, Köy Enstitüleri’nin ilk yıllarında okumuş öğrencilerin anlatımlarında sürekli bir “iş hali” içindeki bedenleriyle, tecrübe ettikleri yaşanan mekân arasında ilişki kurduklarını görüyoruz. Çalışmalarıyla ortaya çıkan, dış görünüşleriyle o dönemki köy evlerinden ayrılan kırmızı kiremitli yüksek çatılı binalar; boş ve işlenmemiş arazilerde köyü canlandırma kurgusuyla hayata geçirilmiş elektrik santrali, su kanalı, meyve sebze bahçeleri Köy Enstitüleri’ndeki yaşamın geometrik mekânda bıraktığı anlatıdır.

Köy Enstitüleri mekânın toplumsal üretimine bir örnek de oluşturur, tamamen kendi ihtiyaçları ile şekillenen, inşaat ustası Macar öğretmenlerinin tasarladığı, öğrencilerin inşa ettiği ve gündelik yaşamlarındaki pratiklerin de dönüşümünü sağlayan yeni yapılar, onların kendilerini ait hissettiği mekânlardır. Halbwachs’a göre mekân, benliğin taşıyıcısı ve destekleyicisi olarak bireye süreklilik ve istikrar görüntüsü veren özel düzeni oluşturur ve toplumsal olarak belirlenir. Topluluk bağına sağlamlaştırmak isteyen her grup “sadece içsel iletişim biçimlerinin sahnesi olarak değil aynı zamanda kimliklerinin sembolü ve hatıralarının dayanak noktası olarak mekânlara ihtiyaç duyar.” (Assmann 2015: 47) Belleğin mekâna duyduğu ihtiyacı Halbwachs şöyle ifade eder:

Bir topluluk mekânın bir kesitine yerleştiğinde, onu kendi imgesine göre dönüştürür aynı zamanda ona direnen fiziksel koşullara karşı da esneklik gösterir, uyum sağlar. Kendini o kurduğu mekâna bağlar.

Mekânsal imgeler kolektif hafızada önemli bir yer tutar. Bir yer topluluğun izini taşır, topluluk da o yerin izini (Halbwachs 1950: 85-88).

Köy Enstitüsü'nden mezun olduktan sonraki yaşam

Köy Enstitüleri'nde edindikleri deneyimlerin belleklerinde bıraktıkları izlerin değerlendirilmesinde mezunların öğretmenlik yıllarına dair anılarının önemli bir yeri vardır. Mezunlardan bazıları öğretmenleri ve müdürleri tarafından Hasanoglan'daki yüksekokula devam etmeleri yönünde teşvik edilseler de ailelerinin geçimine destek olmak için bir an önce köylerine dönüp öğretmenliğe başladıklarını anlatmışlardır. İlk yıllarda mezun olmuş öğrencilere mekâna ve üretime bağımlı bir yaşamı köylerinde de devam ettirmeleri için 20 liralık maaşın yanında 200 dönüm arazi tahsis edilerek, onlardan tarım uygulamalarıyla hem geçimlerini sağlamaları hem de köylüye örnek olmaları beklenmiştir. 17, 18 yaşlarında öğretmen olarak köylerine döndüklerini belirten mezunların köydeki ilk işleri okul binasını yenilemek, ihtiyaç varsa yeni derslikler inşa etmek oluyor ve bu işleri köylülerle birlikte imece usulü gerçekleştiriyorlar. Okullarında kurdukları uygulama bahçeleriyle, demircilik ve marangozluk atölyeleriyle üretime dayalı eğitimi devam ettiriyorlar.

Çifteler Köy Enstitüsü 1944 mezunu Şükrü Adak, köylülerin kanun gereği öğretmen evi inşaatında çalışmasından, kendisine verilen araziden ve atlardan ilk sene faydalanması sayesinde ailesinin ekonomik durumunun iyileşmesinden bahsederken, toplumsal ilişkilere yansıyan bu değişimlerin köydekiler tarafından nasıl algılandığına da değinir.

Köye atölye için işlik binası yapılacak en az bir dersane büyüklüğünde, iki de öğretmen evi. Köyün iyi yerinde yer ayırmışlar, temelini açtırdılar. Köy imecesi, bütün köylü çapasını küreğini alır gelir çalışır ücretsiz. Bir de yapılan inşaatların kontrol işini bize verdiler. Şimdi onlar benim arkadaşlarım 5 sene evvel ben de onlarla birlikteydim. Hatta onların kimisi ağa çocuğu zengin çocuğu ya da çoğu orta halli. Zorlarına gidiyor, yüzümüze söylemezlerdi ama hoşnutsuzluk olduğunu hissederdik.(Şükrü Adak, 10.12.2016)

İmişehir Köyü'nden Ahmet Öztuna da enstitüye girmeden önceki çocukluk yıllarıyla kıyasladığında ne kadar farklı bir duruma geldiklerini, “Köyün ağası oldu babam. Bizden un almaya başladılar” şeklinde ifade eder. Bu örnek mezunların bugün geçmişe döndüklerinde Enstitü'ye girişlerini neden hayatlarının dönüm noktası olarak gördüklerini de açıklar.

Öğretmen olarak döndüklerinde köylerini çocukluk yıllarına göre farklı bir şekilde kurgulamaya başlayan mezunların yarattığı mekânsal dönüşüm anılarında ortaya çıkar. Yine Ahmet Öztuna, yaptığı çalışmaları şöyle anlatır, “Köye elektrik su getirdim. Bir çam ormanı kurdum. Bozkırda meyve sebze yetiştiriciliğini başlattım. Böylece bozkırın küme küme yeşillenmesini, yeni bir desene kavuşmasını izledim.”

Köye eğitim, tarım faaliyetleri, altyapı hizmetleri bakımından yeni bir anlayış getirmekle birlikte yetişkinler için okuma yazma kursları, halk evlerinde tiyatro temsilleri, köy kahvesinde kitap dinletileri ile Enstitü mezunlarının köyün kültürel alışkanlıklarında da değişim yaratma girişiminde buldukları mülakatlarda değinilen ortak bir noktadır.

Çalışmada son olarak görüşmecilerin eğitim döneminde kazandıkları alışkanlıkların bugünkü yaşantılarına yansımalarına değinilecektir. Bugünkü yaşama dair anlatımlar analiz edilirken mezunların farklı dönemlerde eğitim almış olmalarının onların yaşam tarzında ve alışkanlıklarında farklılıklar yarattığı gözlemlenmiştir. Örneğin 1947 yılından sonra Enstitüler'de müfredatın değiştirilmesiyle kültür derslerinin uygulama derslerine göre ağırlığının arttığı dönemde okumuş, İlyas Küçükcan ve Muharrem Kubat yükseköğretime devam etmişlerdir. Öğretmenlik yıllarının çoğunu kasaba ve şehirde idareci pozisyonunda ya da Bakanlıkta görev alarak sürdürdüklerini anlatmışlardır. Bugün de sivil toplum kuruluşlarında aktif olarak görev aldıklarından, çeşitli kültür etkinlikleri düzenlediklerinden, yayımlar yapmaya, dergilerde yazı yazmaya devam etmekte olduklarından

bahsetmişlerdir. Küçükcan, okul yaşamında edindiği alışkanlıkların kalıcılığını şöyle ifade eder:

Bugün 84 yaşındayım, hala çalışıp üretiyorum. Dört tane kitap yazdım. En son köyümle ilgili bir yazım dergide yayınlandı. Enstitüde edindiğim alışkanlıkları devam ettiriyorum. Her gün erken kalkar bir buçuk saat kitap okurum. Şunun mutluluğu içerisindeyim üzerime düşen görevi yerine getirmiş olmanın huzuruyla gideceğime inanıyorum. Okulumla karşı görevimi yaptım, yöreme karşı görevimi yaptım, Seyitgazi'deki köyüme karşı görevimi yaptım. (İlyas Küçükcan, 30.11.2016)

Enstitülerin ilk yıllarında mezun olanlar ise uzun yıllar köyde çalışma hayatlarına devam etmiştir. Köydeki evlerini hala koruduklarını, her sene bağlarına bahçelerine bakmaya devam ettiklerini, kış aylarını geçirdikleri şehirdeki hayata kendilerini yabancı hissettiklerini anlatmışlardır.

Sonuç

Bu çalışmada Köy Enstitüsü yıllarının mezunların belleklerinde nasıl yer ettiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Yarı yapılandırılmış formda gerçekleştirilmiş görüşmelerin analizi sonucunda, okul yıllarının özellikle alışkanlıklarındaki dönüşüme, kırsal mekânı yeni bir algıyla yaşamalarına ve çevrelerini değiştirme çabalarına etki ettiği söylenebilir. Mezunların Köy Enstitüsü'ne girmeden önceki döneme dair anılarında öne çıkan Anadolu kırsalındaki yokluk durumu, küçük yaşta çalışmak zorunda olmaları, Enstitü öğrencisi olduklarında yeni yaşam ortamlarını rahata kavuştukları yer olarak hatırlamalarına neden olmuştur. Okulun ilk günlerinde giyim, temizlik ve yemek yeme alışkanlıklarındaki değişimler, derslerin ve boş zamanların belli saatlere göre planlandığı düzenli yaşama geçme bellek ve bedensel pratikler arasındaki ilişki ile değerlendirilmiştir. Bu ilişkiyle bağlantılı olarak yeni alışkanlıklar ile topluluk kimliğinin de inşa edildiği söylenebilir. Bugün Köy Enstitüsü yıllarına dair değerlendirmelerinden, topluluğa özgü yaşantının kişiliklerinde izler bıraktığı gözlemlenmiştir.

Mezunların yaşam öykülerinden yola çıkarak bellek ve mekân ilişkisini tartışan bu çalışmada, özellikle ilk yıllarda eğitim görmüş

öğrencilerin binaların inşaatı, elektrik üretimi, ağaçlandırma gibi faaliyetlerle yaşadıkları alanı yeniden kurma tecrübesinin onlar için ne ifade ettiği incelenmiştir. “Mekânın üretimi” olarak kavramsallaştırılabilecek bu çalışmalar bazı mezunlar tarafından üretime dayalı eğitimin bir parçası olarak olumlanırken, bazı mezunlar ise öğrencilere yaptırılan uygulamaların yaşlarına, bedensel güçlerine ve iklim koşullarına göre uygunsuz olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışmada Köy Enstitüsü mezunlarının geçmişi hatırlama şekillerinde mekân ve alışkanlıkların etkisine odaklanılmıştır. Çocukluk yıllarında köyün çevresel koşullarıyla mücadele ederek başlayan mekân ilişkileri, eğitim yıllarında onu dönüştürme ve bu dönüşümle kendi yaşantılarını da biçimlendirme vurgusu ile öne çıkmıştır. Ayrıca, anlatılarından bedensel ve kültürel alışkanlıkların bugüne aktarıldığı söylenebilir.

KAYNAKLAR

Assmann, Jan (2015). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Çev: Ayşe Tekin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Connerton, Paul (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* A. Şenel (Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Erdem, Ali Rıza (2013). “Köy Enstitüsü Mezunlarının Görüşlerine Göre Köy Enstitüsü Mezunlarının Öğretmen Örgütlenmesine Getirdiği Katkılar”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S: 16, s. 1-7.

Erdem, Ali Rıza., Kıran, Hüseyin ve Kırmızı Susar, Fatma (2011) “Köy Enstitüsü Mezunlarının Öğretmen Yeterliliklerine İlişkin Nitel Bir Araştırma”, *e-Journal of New World Sciences Academy Education Sciences*, S: 6, (1), s. 476-489.

Halbwachs, Maurice (1950). *La mémoire collective* Paris: Les Presses Universitaires de France

(http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/memoire_collective/memoire_collective.html)

Halbwachs, Maurice (2007). “Kolektif Bellek ve Zaman”, *Cogito*, S:50, s. 55-76.

Işık, Oğuz (1994). “Değişen Toplum/Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması”, *Toplum ve Bilim*, S: 64-65, s. 7-36.

Kırmızı Susar, Fatma (2015) “Köy Enstitülerinde Öğretmen Yetiştirmede Kullanılan Yöntemler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 45, s. 1-11.

Lefebvre, Henri (2014). *Mekânın Üretimi*. Çev: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Makal, Mahmut (2005). *Köy Enstitüleri ve Ötesi*. Ankara: Piramit Yayıncılık.

Nora, Pierre (2006). *Hafıza Mekânları*. Çev: Mehmet Emin Özcan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Nural, Eşref, Atagün, Ulaş ve Bayraktar, Elif (2007) “Beşikdüzü Köy Enstitüsü Mezunlarının Köy Enstitüleri ve Eğitim Sisteminin İşleyişine İlişkin Görüşleri”, *XVI. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*, 5-7 Eylül 2007, Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Ricoeur, Paul (2012). *Hafıza, Tarih, Unutuş*, Çev: Mehmet Emin Özcan, İstanbul: Metis Yayınları.

Türkoğlu, Pakize (2000). *Tonguç ve Enstitüleri* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

